

Даценко Ю. О.,
аспірантка кафедри філософії
Київського університету імені Бориса Грінченка

ЦІННОСТІ І ТОЛЕРАНТНІСТЬ В ОСВІТНЬОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

У статті обґрунтовано роль освіти в утвердженні принципів толерантності; проаналізовано основні нормативно-правові акти України в галузі освіти, які закріплюють засади та принципи толерантності; визначено основні умови виховання толерантної особистості.

Ключові слова: толерантність, цінності, освіта, виховання, особистість, освітнє законодавство, толерантне середовище.

Для нинішнього етапу розвитку цивілізації та кожного окремо взятого суспільства питання толерантності є особливо актуальним. Адже всі ми занепокоєні численними актами нетерпимості, які відбуваються в багатьох країнах світу. Нетерпимість проявляється у різних формах насильства, тероризму, агресивного націоналізму, расизму, ксенофобії, дискримінації щодо національних, етнічних і релігійних менших, робітників-мігрантів, найменш захищених членів суспільства та ін. Відтак проблема подолання нетерпимості перебуває у центрі уваги держави, інституцій громадянського суспільства, політиків, науковців, педагогів, окремих громадян різних країн та світу загалом, а їх зусилля спрямовано на пошук шляхів розвитку й утвердження загальнолюдських цінностей і толерантності у суспільстві.

Важливим кроком на цьому шляху стало прийняття Декларації принципів толерантності Генеральною конференцією ЮНЕСКО 16 листопада 1995 р. у Парижі. Найбільш ефективним засобом попередження проявів нетерпимості Декларація визначає виховання, а відтак — освіті належить особлива роль щодо утвердження принципів толерантності [2].

На нашу думку, акцент на освіті є логічним, адже саме освіта є фундаментом, на якому базується розвиток суспільства. Академік В. Огнев'юк, звертаючись до етимології слова «освіта», зазначає, що воно походить від латинських слів «os» — основа, хребет і «vita» — життя [5, 3]. Сучасне технологічне суспільство вже не зможе відтворюватися без сфери освіти. Адже вона дійсно стала «хребтом», на якому тримається суспільний «організм». Від рівня освіченості людей і їх вихованості залежить, в якому світі ми будемо жити завтра, наскільки він буде гуманним і толерантним.

Освіта як особливий соціальний інститут не може не реагувати на інтеграційні та глобалізаційні процеси, які відбуваються в сучасному світі. Сьогодні суспільству доступна майже будь-яка інформація, знання, мови, культура, а тому поступово стираються відмінності між людьми різних спільнот, що нерідко призводить до конфліктів і кризових ситуацій [1].

Отже, для практичного вирішення проблеми сприйняття новими поколіннями загальнолюдських цінностей та розвитку культури толерантності в суспільстві освіта покликана сформувати у дітей та молоді інтерес до цінностей і толерантності, адже саме молодь найменш заангажована стереотипами та найбільш готова до життя у відкритому суспільстві й світі. Та все ж варто зазначити, що освітня галузь має поєднувати свої зусилля із зусиллями батьків, громадськості, церкви тощо.

За 16 років, що минули з часу прийняття Декларації принципів толерантності, світове співтовариство накопичило певний досвід розвитку та виховання ідей толерантності. Вчені-теоретики намагалися дати філософське обґрунтування цього феномена, пропонуючи різні підходи; педагоги та психологи прагнули створити спеціальні методики, технології з метою виховання толерантності; проводилися міжнародні й національні конференції, форуми, зустрічі. Результати цієї праці були втілені у законах, державних програмах та ін., що безперечно є позитивним явищем, адже не останню роль у процесі виховання толерантності має відігравати законодавство, особливо освітнє, яке власне й закріплює основні засади та принципи освіти, права та обов'язки учасників освітнього процесу, а також шляхи їх реалізації.

Необхідно відзначити той факт, що освітнє законодавство України приділяє питанням цінностей і утвердженню принципів толерантності значну увагу. Воно ґрунтується на засадах і принципах, закріплених у Конституції України. Так, розділ II Основного Закону присвячено правам, свободам та обов'язкам людини і громадянина. За Конституцією, усі люди в Україні є вільні й рівні у своїй гідності та правах. Права й свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Дискримінація за будь-якими ознаками забороняється незалежно від того, є людина громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства [4].

Крім Конституції України, одним із основних законодавчих актів України, які регулюють суспільні відносини у сфері освіти, є Закон України «Про освіту». У його преамбулі зазначено, що освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями й народами. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до

свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу [3].

Відповідно до Закону не допускаються будь-які форми дискримінації у процесі реалізації права на освіту. Так, у статті 3 зазначено, що громадяни України мають право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин.

Крім того, статтею 6 Закону України «Про освіту» визначені основні принципи, які можна назвати принципами толерантності в освіті, а саме:

- доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою;
- рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку;
- гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей;
- незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій [3].

Положення статей 37, 41 передбачають створення належних умов для виховання й навчання громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації, а саме: для дітей-сиріт, дітей, які залишились без піклування батьків, дітей, які потребують тривалого лікування або які мають вади у фізичному та розумовому розвитку. Зазначені положення можна вважати проявом толерантного ставлення до певних категорій учасників освітнього процесу.

На нашу думку, позитивним є те, що законодавство (стаття 42 Закону), передбачаючи конкурсний прийом до вищих навчальних закладів, певним чином унеможливує прояви дискримінації й забезпечує реалізацію права на освіту відповідно до здібностей кожного громадянина на засадах законності та соціальної справедливості.

Подальший аналіз дає підстави стверджувати, що Закон України «Про освіту» не лише гарантує реалізацію права на освіту на засадах і принципах толерантності, але й визначає основні обов'язки учасників освітнього процесу щодо виховання толерантності. Зокрема, стаття 56 закріплює обов'язки педагогічних та науково-педагогічних працівників, основними з яких є:

- настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу до принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, відданості, патріотизму, гуманізму, доброти, стриманості, працелюбства, поміркованості, інших добродійностей;

- виховувати у дітей та молоді повагу до батьків, жінки, старших за віком, народних традицій та звичаїв, національних, історичних, культурних цінностей України, її державного і соціального устрою, дбайливе ставлення до історико-культурного та природного середовища країни;

- готувати учнів та студентів до свідомого життя в дусі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами;

- додержувати педагогічної етики, моралі, поважати гідність дитини, учня, студента;

- захищати дітей, молодь від будь-яких форм фізичного або психічного насильства, запобігати вживанню ними алкоголю, наркотиків, іншим шкідливим звичкам [3].

Цілком зрозуміло, що для формування толерантної особистості недостатньо зусиль лише педагогів, велику роль у цьому відіграє сім'я, у якій виховується дитина, адже саме найближче оточення має значний вплив на те, якою буде соціальна позиція дитини в майбутньому. Безперечно, позитивним є те, що Закон України «Про освіту» закріплює обов'язки не лише педагогів, але й батьків, визнаючи виховання в сім'ї першоосновою розвитку дитини як особистості.

У статті 59 зазначено, що батьки або особи, які їх замінюють, несуть однакову відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини. Крім того, вони зобов'язані:

- поважати гідність дитини, виховувати працелюбність, почуття доброти, милосердя, шанобливе ставлення до державної і рідної мови, сім'ї, старших за віком, до народних традицій та звичаїв;

- виховувати повагу до національних, історичних, культурних цінностей українського та інших народів, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання та навколишнього природного середовища, любов до своєї країни;

- виховувати повагу до законів, прав, основних свобод людини [3].

Незважаючи на те що освітнє законодавство України містить багато «правильних норм» щодо виховання толерантності, основну роль у вихованні підрастаючого покоління на засадах толерантності все ж відіграє «жива педагогіка», тобто реалії повсякденного життя, найближче оточення, досвід особистої комунікації, засоби масової інформації тощо. Відтак у реальному житті в процесі виховання толерантної особистості виникають численні проблеми, основні з яких: недостатня робота суспільства щодо формування толерантного середовища; неповне розроблення науково-методичного та змістового забезпечення процесу виховання толерантності; неузгодженість норм, цінностей сім'ї учня або студента, його соціальної й етнічної групи та держави, в якій він живе; відсутність напрацювань зі створення толерантного середовища в соціальному, медійному та освітньому просторах у умовах посилення інтеграційних процесів у освіті, міграційних потоків, що призводять до інтеграції та асиміляції різних культур.

Отже, враховуючи те, що освітнє законодавство України передбачає основні принципи, а також засади навчання й виховання особистості на основі поєднання загальнолюдських і національних цінностей та

принципів толерантності, вважаємо, що реалізувати ці норми та задовольнити потребу сучасного суспільства у вихованні освіченої людини як толерантної особистості можливо лише через конкретні дієві шляхи. Відтак для розвитку ідей, закладених законодавством, потрібно постійно виробляти та оновлювати відповідні програми, концепції, методики, технології, впроваджувати їх у зміст освіти та діяльність інституцій освіти.

Цілеспрямовані організаційно-педагогічні дії учасників освітнього процесу з формування стійких умов для виховання толерантної особистості мають спиратися на усвідомлення всіма членами суспільства необхідності створення відповідного суспільного толерантного клімату, що є запорукою формування нової цивілізаційної культури. Важливо, щоб суспільство сприйняло нову цивілізаційну культуру як життєво необхідну.

Отже, педагоги, науковці та громадськість мають звернутися до закономірностей побудови толерантного суспільного середовища, прогнозування перспектив процесу виховання толерантної особистості, визначення принципів і змісту діяльності з побудови толерантного суспільства, а також забезпечити оцінку й коригування взаємодії та міжособистісного спілкування суб'єктів освітнього середовища, формувати знання й досвід толерантної поведінки як стійкої норми життєдіяльності, сприяти інтеграції із соціокультурним простором регіону, що дозволяє реалізувати взаємозв'язок індивідуального соціального розвитку та виховання людини з наявними в середовищі факторами, прогнозувати характер впливу факторів середовища та використовувати їх у побудові спрямованого на виховання толерантної особистості освітнього процесу.

Відтак вирішення проблеми розвитку й утвердження загальнолюдських цінностей та толерантності у суспільстві потребує більш конкретних дій на виконання визначених законодавством базових норм щодо спрямування освіти на виховання толерантної особистості, здатної усвідомлювати, що взаєморозуміння і мирне співіснування є життєвою необхідністю не лише для неї, але й для суспільства та світу загалом.

ДЖЕРЕЛА

1. Грива О. А. Толерантність освіти як передумова толерантного суспільства [Електронний ресурс] / О. А. Грива. — Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornal/M_66/Gryva.pdf
2. Декларація принципів толерантності [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/law2/main.cgi?nreg=995_503
3. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1060-12>
4. Конституція України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/const/const1.htm>
5. Огнев'юк О. В. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку : [моногр.] / В. О. Огнев'юк. — К. : Знання України, 2003. — 450 с.

В статье обоснована роль образования в утверждении принципов толерантности; проанализированы основные нормативно-правовые акты Украины в сфере образования, в которых закреплены основы и принципы толерантности; определены основные условия воспитания толерантной личности.

Ключевые слова: толерантность, ценности, образование, воспитание, личность, образовательное законодательство, толерантная среда.

The article substantiates the role of education in consolidating the principles of tolerance, analyzes the main legal acts of Ukraine in the field of education that reinforce the fundamentals and principles of tolerance, defined the basic conditions for training tolerant personality.

Key words: tolerance, values, education, upbringing, personality, education legislation, tolerant medium.